

UO'K.633.853.52; 631.527.41

ORCID ID 0000 0001 8392 5348

SOYA NAV VA TIZMALARIDA O'SUV DAVRI DAVOMIYLIGI

Abdimajidov Jaloliddin Raxmatulla o'g'li.

Tayanch doktorant.

Janubiy dehqonchilik ilmiy tadqiqot instituti.

E-mail: jalolmajidov0108@gmail.com

Tel: +998 91 317 80 99.

Djumaev Shukur Boboqulovich.

Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha falsafa doktori,

Katta ilmiy xodim.

Annotatsiya: Ushbu maqolada, soya nav va tizmalarining o'sishi va rivojlanishining xususiyatlari vegetatsiya sharoitlariga va cheklovchi omillarning ta'siriga qarab ko'rib chiqildi. Soya nav va tizmalari unib chiqishidan ko'chat hosil bo'lgunga qadar, keyin g'unchalash, gullash va dukkak hosil bo'lish fazalari o'rtalararo o'rganildi. Tajribalar 2021-2023 yillarda Janubiy iqlim sharoitida olib borildi.

Kalit so'zlar: soya, nav, tizma, issiqlik, o'suv davri davomiyligi.

Soya, shuningdek, boshqa dukkakli ekinlarning vegetatsiya davrining davomiyligi, ekishdan to pishib etishgacha bo'lgan vaqt oralig'ida juda katta farq qiladi - 80 dan 140 kungacha yoki undan ko'proq. N.I Korsakov tomonidan ishlab chiqilgan. Pishganlik guruhlari bo'yicha soya navlarining klassik tasnifi mavjud,^[1]

Ryazan viloyati sharoitida may oyining o'rtalarida 15-17 °C bo'lgan soyaning o'sishi va rivojlanishi uchun qulay minimal harorat o'rnatiladi. Shu bilan birga, unib chiqishdan gullashgacha bo'lgan davrda o'simliklar tuproqdagi namlikning vaqtincha tanqisligiga va yuqori havo haroratiga bardosh bera oladi.^[2]

Namlikka bo'lgan talablar uchun muhim vaqt - bu gullashning boshidan urug'larni to'ldirishning tugashigacha bo'lgan davr, bu vaqtda soya fasulyesi vegetatsiya uchun umumiy suv iste'molining 50-70% ni talab qiladi. Reproduktiv davr o'simlikda birinchi gul ochilgan paytdan boshlab belgilanadi. O'sishning determinant turiga ega bo'lgan ko'pchilik dukkakli ekinlarda gullashning davomiyligi 25-35 kun. Bu davrda namlik tanqisligi o'simlik unumdorligining pasayishiga olib keladi.^[3]

Rossiya Federatsiyasining Nonchernozem zonasida soya yetishtirishni cheklovchi omillar - bu ekinning etarlicha uzoq vegetatsiya davri, shuningdek, urug'larni to'ldirish va pishishi paytida issiqlik va namlikning etarli emasligi. Soya o'simliklarining o'sishi va rivojlanishi uchun faol o'rtacha kunlik haroratning pastki chegarasi 15-17 °C,

tanqidiy davr gullash va dukkak shakllanishi hisoblanadi.

Aholini barcha muhim aminokislotalarni o'z ichiga olgan o'simlik oqsili bilan ta'minlash muammosini hal qilishda soya fasulyesi etakchi rol o'ynaydi.^[5]

Soya nav va tizmalarida o'suv davri davomiyligi

Delyanka №	Name	Unib chiqishdan g'unchalashgacha bo'lgan kun	G'unchalashdan gullashgacha bo'lgan kun	Gullashdan dukkak hosil bo'lishgacha kun	Dukkaklashdan pishishgacha bo'lgan kun	Pishishgacha bo'lgan kun
1	Orzu	28	3	11	68	110
2	KR21-SOYPYT-IR-41	26	2	12	69	109
3	KR21-SOYPYT-IR-28	22	4	12	85	123
4	KR21-SOYPYT-IR-31	16	9	12	82	119
5	Oyjamol	23	5	10	84	122
6	KR21-SOYPYT-IR-11	27	5	9	82	123
7	KR21-SOYPYT-IR-01	23	3	11	107	144
8	KR21-SOYPYT-IR-30	25	5	12	78	120
9	Parvoz	23	3	12	84	122
10	KR21-SOYPYT-IR-27	27	5	11	83	126
11	KR21-SOYPYT-IR-24	24	5	8	77	114
12	KR21-SOYPYT-IR-29	30	7	6	66	109
13	O'zbek-6	30	3	9	86	128
14	KR21-SOYPYT-IR-14	24	3	12	71	110
15	KR21-SOYPYT-IR-23	16	8	12	80	116
16	KR21-SOYPYT-IR-17	27	6	12	89	134
17	O'zbek-2	25	5	12	79	121
18	KR21-SOYPYT-IR-08	26	7	9	74	116
19	KR21-SOYPYT-IR-39	26	6	11	79	122
20	KR21-SOYPYT-IR-31	17	9	9	82	117
	min	16	2	6	66	109
	mean	24	5	10	80	120
	max	30	9	12	107	144

Tadqiqotlar davomida soya nav va tizmalarda unib chiqishdan g'unchalash fazasigacha bo'lgan o'rganilganda 16-30 kungacha bo'lganligi aniqlanildi. Bunda andoza navlarga nisbatan 3 ta tizma erta muddatda g'unchalash fazasiga o'tganligi aniqlanildi.

G'unchalashdan gullashgacha bo'lgan kun o'rganilganda 2-9 kun oralig'ida bo'lganligi ko'zatildi. Shu o'rinda gullash fazasidan dukkaklash fazasigacha bo'lgan kun tahlil qilinganda 6 kundan 12 kunga qadar kechganligi aniqlanildi. Bunda etiborli tamoni shundaki janibiy mintaqa sharoitida haroratning yuqori bo'lganligi sababli

aynan gullash fazasidan dukkaklash fazasiga o'tishda erta muddatda o'tadigan tizmalarni tanlash joiz hisoblanadi. Andoza navlarga nisbatan erta muddatda o'tgan 1 ta tizma borligi aniqlanildi.

Dukkaklash fazasidan pishishgacha kun aniqlanilganda 66-107 kunga qadar davom etganligi aniqlanildi. Andoza navlarga nisbatan qisqa kunda kechgan 1 ta tizma borligi aniqlanildi. Ushbu tizma erta pishar tizma sifatida tanlab olindi.

Nav va tizmalarimizda butun vegetatsiya davri aniqlanilganda 109-144 kungacha kechganligi aniqlanildi. Andoza navlarga nisbatan 1 ta tizma 109 kunda pishib yetilgani aniqlanildi.

Xulosa o'rnida ayatdigan bo'lsak, Bugungi kunda qishloq xo'jalik ekinlarida erta muddatda pishib yetiladigan, hosildorligi yuqori, kassalliklarga chidamli navlarga talab borligini inobatga olgan holda, KR21-SOYPYT-IR-29 tanlab olindi va seleksiyaning kiyingi bosqichiga o'tgazildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1) Корсаков Н.И. Соя (систематика и основы селекции): автореф. дис. ... д-ра биол. наук. – Л.: ВИР, 1973. – 32 с.
- 2) Belyshkina M. E., Kobozeva T. P., Gureyeva E. V. Рост и развитие сортов сои северного экотипа в зависимости от влияния лимитирующих факторов вегетационного периода //The Agrarian Scientific Journal. – 2020. – №. 9. – С. 4-9.
- 3) Шукис Е.Р., Мухин В.Н., Шукис С.К. Характеристика сортов сои различных групп спелости и их реакция на гидротермические условия среды // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. – 2018. – № 1 (159). – С. 23–29.
- 4) Dozorov, A.V., Ermoshkin, Yu.V. Razrabotka tekhnologicheskikh priemov vozdeleyvaniya soi v usloviyakh lesostepi Srednego Povolzh'ya: monografiya (Development of Technological Methods for Soybean Cultivation in the Climates of the Forest-Steppe of the Middle Volga Region), Ul'yanovsk, Ul'yanovskaya GSKhA im. P.A. Stolypina, 2014, 163 p.